

ТЕМА № 1. ЕТИКА ТА ПРОФЕСІЙНА ПОВЕДІНКА ПРАВООХОРОНЦЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

План лекції:

1. Виникнення деонтології як науки: історичні передумови та розвиток.
2. Становлення професійної етики в історії правоохоронної діяльності.
3. Зміст та структура навчальної дисципліни «Етика та професійна поведінка правоохоронця» (ЕППП).
4. Основні методологічні підходи до вивчення ЕППП.
5. Принципи, норми та категорії професійної етики правоохоронців.
6. Етичний кодекс як нормативна основа професійної поведінки.
7. Професійні моральні якості (чесність, об'єктивність, відповідальність).
8. Особливості прийняття етичних рішень у ситуаціях морального вибору.
9. Види етичних конфліктів та механізми їх подолання.

1. Виникнення деонтології як науки: історичні передумови та розвиток

Деонтологія як наука про належну поведінку та професійний обов'язок має глибоке історичне коріння, що сягає античних часів, хоча формалізація цієї дисципліни відбулася значно пізніше. Термін «деонтологія» походить від грецьких слів «deon» (належне, обов'язок) та «logos» (вчення) і буквально означає «вчення про належну поведінку» або «науку про обов'язок».

Розвиток деонтологічних знань можна простежити через такі ключові етапи:

Античний період (VI ст. до н.е. – V ст. н.е.). У цей період закладались філософські основи розуміння обов'язку та моральної поведінки. Значний вклад зробили:

Сократ (469-399 рр. до н.е.) розвинув концепцію етичного знання як основи добродісного життя, стверджуючи, що знання про добро неминуче веде до добродісної поведінки.

Платон (427-347 рр. до н.е.) у діалогах «Держава» та «Закони» обґрунтовував ідею справедливості як основи державного устрою та правопорядку, визначаючи обов'язки правителів та громадян.

Арістотель (384-322 рр. до н.е.) у праці «Нікомахова етика» розробив вчення про моральні чесноти, визначивши справедливість як ключову чесноту для підтримання суспільного порядку.

Цицерон (106-43 рр. до н.е.) у трактаті «Про обов'язки» детально розглянув поняття морального обов'язку (officium) і його значення для суспільного життя, обґрунтовуючи необхідність дотримання правових і моральних норм для усіх посадових осіб Римської республіки.

Середньовіччя (V-XV ст.). У цей період моральний обов'язок розглядався через призму християнської етики:

Августин Блаженний (354-430) розвинув вчення про моральний обов'язок людини перед Богом, що включав і обов'язки правителів щодо встановлення справедливості.

Тома Аквінський (1225-1274) у праці «Сума теології» розробив вчення про природне право, що мало божественне походження, та визначив моральні обов'язки людини відповідно до її статусу в суспільстві.

В цей період також формувалися етичні вимоги до судочинства та виконання правоохоронних функцій, що знаходили своє відображення в юридичних документах середньовічних держав.

Новий час (XVI-XVIII ст.). Цей період характеризується секуляризацією етичної думки та розвитком раціоналістичних підходів до морального обов'язку:

Гуго Гроцій (1583-1645) у праці «Про право війни і миру» розвинув ідею природного права і обов'язків, що випливають з нього, незалежно від божественної волі.

Томас Гоббс (1588-1679) у «Левіафані» обґрунтував необхідність дотримання суспільного договору та підкорення законам держави як моральний обов'язок громадян.

Іммануїл Кант (1724-1804) створив деонтологічну етику в сучасному розумінні. У праці «Критика практичного розуму» (1788) він сформулював концепцію категоричного імперативу: «Дій лише за тією нормою, яку хочеш бачити універсальним законом». Кант вважав, що моральний обов'язок є безумовним і не залежить від наслідків дії, що згодом стало фундаментальним принципом деонтологічної етики.

Вирішальний момент у формуванні деонтології як окремої наукової дисципліни пов'язаний з діяльністю англійського філософа, юриста та соціального реформатора *Джеремі Бентама* (1748-1832). Саме він увів термін «деонтологія» у науковий обіг та присвятив цій проблематиці фундаментальну працю «Деонтологія або наука про мораль» (опубліковану посмертно у 1834 році).

Основні положення деонтології Бентама:

– *Принцип корисності як основа моралі*: Бентам стверджував, що основою моральної поведінки є прагнення до максимізації щастя і мінімізації страждань. Дія є моральною, якщо вона приносить найбільшу користь найбільшій кількості людей.

– *Деонтологія як прикладна етика*: Бентам розглядав деонтологію як науку про застосування принципу корисності до конкретних дій людини. На відміну від загальної етики, деонтологія зосереджена на практичних аспектах морального обов'язку.

– *Розмежування приватної та публічної деонтології*: Приватна деонтологія стосується обов'язків особи щодо себе та інших у повсякденному житті. Публічна деонтологія регулює обов'язки посадових осіб щодо суспільства, що особливо важливо для правоохоронної діяльності.

– *Обов'язок і санкції*: Бентам виділяв чотири види санкцій, що забезпечують виконання обов'язку: фізичні, політичні, моральні та релігійні.

Політичні (правові) санкції особливо важливі для забезпечення обов'язків публічних службовців.

– *Відмова від абстрактних моральних принципів*: Бентам критикував «абстрактні» моральні принципи і стверджував, що моральність дії визначається її наслідками. Він приділяв особливу увагу практичним аспектам здійснення правосуддя та правоохоронної діяльності.

Важливо зазначити, що утилітаристський підхід Бентама до деонтології став предметом критики з боку кантіанської традиції, яка наголошувала на безумовній цінності морального обов'язку незалежно від наслідків.

У *XIX столітті* деонтологія почала оформлюватися як прикладна галузь етичного знання для різних професій:

Медична деонтологія була однією з перших формалізованих галузей деонтології. Томас Персіваль у 1803 році опублікував «Медичну етику», що започаткувало традицію професійних етичних кодексів у медицині.

Юридична деонтологія активно розвивалася в контексті формування професійних стандартів для адвокатів, суддів та нотаріусів. У 1887 році в США був прийнятий Алабамський кодекс етики, який став прототипом для подальших етичних кодексів юридичної професії.

Поліцейська деонтологія почала формуватися в процесі модернізації поліцейських сил у XIX столітті. Принципи, сформульовані Робертом Пілом при створенні лондонської поліції в 1829 році (відомі як «Дев'ять принципів Піла»), можна вважати ранньою формою поліцейської деонтології.

XX-XXI століття характеризуються інституціоналізацією деонтології та формуванням міжнародних стандартів.

Після Другої світової війни прийняття Загальної декларації прав людини (1948) та інших міжнародних документів створило нормативну базу для деонтології публічної служби, включаючи правоохоронну діяльність.

Організація Об'єднаних Націй прийняла Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979), що встановив універсальні деонтологічні стандарти для правоохоронців.

Рада Європи затвердила Європейський кодекс поліцейської етики (2001), що став важливим регіональним деонтологічним стандартом.

В Україні розвиток деонтології правоохоронної діяльності відбувався в контексті реформування правоохоронної системи, особливо після здобуття незалежності (1991) та в процесі євроінтеграції.

Сучасна деонтологія правоохоронної діяльності є комплексною наукою, що інтегрує етичні, правові та психологічні аспекти професійного обов'язку. Вона має не лише теоретичне, а й практичне значення для підготовки правоохоронців та регулювання їхньої професійної діяльності відповідно до високих морально-етичних стандартів.

2. Становлення професійної етики в історії правоохоронної діяльності

Формування професійної етики правоохоронної діяльності відбувалося паралельно з розвитком інститутів правопорядку та державності. Цей процес

мав свої особливості в різні історичні періоди та в різних країнах, але можна простежити певні загальні закономірності та етапи.

У стародавніх державах функції підтримання правопорядку виконували різні інституції, і вже тоді формувалися певні етичні вимоги до їхньої діяльності:

Стародавній Єгипет: Закони фараонів містили не лише правові норми, а й моральні вимоги до чиновників, які здійснювали функції охорони порядку. У «Повчанні Птахотепа» (XXIV ст. до н.е.) наголошується на необхідності справедливого ставлення до людей при виконанні державних обов'язків.

Месопотамія: Кодекс Хаммурапі (XVIII ст. до н.е.) встановлював не лише правові норми, але й відповідальність посадових осіб за неналежне виконання обов'язків, що можна розглядати як ранні форми професійної деонтології.

Стародавній Китай: Конфуцій (551-479 рр. до н.е.) у своїх працях обґрунтував принципи «лі» (ритуалу) та «і» (справедливості), які визначали етичні стандарти для державних службовців, включаючи тих, хто виконував правоохоронні функції.

Стародавня Греція: В Афінах існувала посада «стратегів», які, серед іншого, відповідали за підтримання правопорядку. До них висувалися вимоги щодо моральних якостей, а їхня діяльність регламентувалася не лише законами, а й звичаями та моральними нормами полісу.

Стародавній Рим: Претори та інші магістрати, які виконували судові та правоохоронні функції, керувалися принципами римського права, що включали такі етичні категорії, як «bona fides» (добросовісність), «aequitas» (справедливість), «humanitas» (людяність). Ці принципи можна вважати попередниками сучасних деонтологічних норм правоохоронної діяльності.

У середньовіччі правоохоронні функції виконували різноманітні інституції, від феодальних судів до міських варт. Етичні вимоги до них визначались як релігійними нормами, так і світськими звичаями:

Феодальні суди: Судді та виконавці судових рішень мали керуватися християнськими принципами справедливості та милосердя. Документ «Саксонське дзеркало» (XIII ст.) містив не лише правові норми, а й моральні вимоги до суддів.

Міська варта: У середньовічних містах Європи функції охорони порядку виконували міські варті. Їхня діяльність регламентувалася міськими статутами, що включали вимоги щодо чесності, непідкупності та справедливості.

Церковні суди: Інквізиція та інші церковні судові інституції мали власні етичні кодекси, засновані на канонічному праві та теологічних принципах.

Правоохоронні функції в Київській Русі: Відповідно до «Руської Правди» (XI-XII ст.), функції підтримання правопорядку виконували князівські дружинники та вірники. Літописи та інші джерела свідчать про існування моральних вимог до них, зокрема щодо справедливості та непідкупності.

Становлення сучасних професійних поліцейських сил у Європі та Північній Америці супроводжувалося формуванням специфічних етичних стандартів:

Франція: Створення Луї XIV у 1667 році посади генерал-лейтенанта поліції Парижа (перший - Габріель Ніколя де ла Рейні) супроводжувалося розробкою інструкцій, що містили не лише функціональні обов'язки, а й етичні вимоги.

Велика Британія: Створення Робертом Пілом у 1829 році Лондонської столичної поліції супроводжувалося формулюванням «Дев'яти принципів Піла», які стали основою поліцейської етики в англо-саксонській традиції. Серед цих принципів: поліція має бути стабільною, ефективною та організованою за військовим зразком; відсутність злочинності є найкращим показником ефективності поліції; для ефективної роботи поліція потребує підтримки та поваги громадськості; для ефективної роботи поліція має забезпечувати неупереджене обслуговування закону; поліція має прагнути підтримувати громадський порядок шляхом переконання, а не силою; поліція – це громадяни в уніформі, що виконують свої повноваження, надані громадянами.

Російська імперія: Реформи Олександра II, зокрема створення у 1862 році єдиної поліцейської служби, супроводжувались розробкою інструкцій, що визначали етичні вимоги до поліцейських. «Настанова поліцейським урядникам» (1878) містила такі вимоги, як чесність, безкорисливість, ввічливість до громадян.

США: У США розвиток поліцейської етики відбувався в контексті формування професійних поліцейських департаментів у великих містах (Нью-Йорк, Бостон, Філадельфія) у середині XIX століття. Боротьба з корупцією та політичним втручанням у роботу поліції стала каталізатором для розробки етичних стандартів.

XX століття характеризувалося інституціоналізацією та кодифікацією етичних норм правоохоронної діяльності:

Міжвоєнний період (1918-1939): Після Першої світової війни в багатьох країнах були прийняті перші професійні кодекси для поліцейських. У США Август Волмер, начальник поліції Берклі, впровадив ідею професіоналізації поліції, що включала і підвищення етичних стандартів.

Період після Другої світової війни: Жахи нацизму, коли правоохоронні органи брали участь у злочинах проти людяності, призвели до переосмислення ролі етики в правоохоронній діяльності. Нюрнберзький процес встановив принцип, що посилення на наказ керівництва не звільняє від відповідальності за злочинні дії.

Процеси деколонізації та демократизації: У колишніх колоніях та авторитарних державах, що стали на шлях демократичних перетворень, відбувалася трансформація правоохоронних органів від репресивних інструментів до служб захисту прав громадян, що супроводжувалось впровадженням нових етичних стандартів.

Міжнародна стандартизація: Прийняття міжнародних документів, що встановлюють етичні стандарти правоохоронної діяльності: Загальна декларація прав людини (1948); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966); Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (ООН, 1979); Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (ООН, 1990); Європейський кодекс поліцейської етики (Рада Європи, 2001).

Формування професійної етики правоохоронних органів в Україні має свою специфіку:

Період Української Народної Республіки (1917-1921): Були спроби створення національної правоохоронної системи з відповідними етичними стандартами. Зокрема, Державна варта УНР керувалася принципами поваги до прав громадян та національної гідності.

Радянський період (1922-1991): Етика правоохоронної діяльності в СРСР була підпорядкована ідеологічним принципам та партійному контролю. Попри декларовані гуманістичні цінності, радянські правоохоронні органи часто використовувалися як інструмент політичних репресій.

Період незалежності України (з 1991 року): Трансформація правоохоронної системи та формування нових етичних стандартів: прийняття Конституції України (1996), яка встановила принципи верховенства права та поваги до прав людини; розробка професійних етичних кодексів для різних правоохоронних органів; реформування правоохоронної системи відповідно до європейських стандартів, особливо після Революції Гідності (2014).

Реформа поліції (2015): Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, який закріпив нові етичні принципи діяльності поліції: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства.

Затвердження Правил етичної поведінки поліцейських (наказ МВС від 09.11.2016 № 1179), що деталізують етичні вимоги до поведінки поліцейських.

У XXI столітті розвиток професійної етики правоохоронців визначається такими тенденціями:

– *Гуманізація та демілітаризація* правоохоронної діяльності, впровадження концепції community policing (поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду);

– *Технологізація* правоохоронної діяльності, що породжує нові етичні проблеми (використання систем відеоспостереження, біометричної ідентифікації, великих даних);

– *Глобалізація* проблем безпеки, що вимагає міжнародної співпраці правоохоронних органів та уніфікації етичних стандартів;

– *Підвищення прозорості* та громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, що стимулює розвиток етичних стандартів;

– *Інтеграція принципів соціальної справедливості* та рівності до професійної етики правоохоронців, особливо в контексті боротьби з дискримінацією та упередженим ставленням до окремих соціальних груп.

Сучасна професійна етика правоохоронців в Україні формується на перетині національних традицій, міжнародних стандартів та практичних потреб реформування правоохоронної системи. Важливим аспектом цього процесу є подолання негативної спадщини радянського періоду та формування нової культури правоохоронної діяльності, заснованої на повазі до прав людини та служінні суспільству.

3. Зміст та структура навчальної дисципліни «Етика та професійна поведінка правоохоронця» (ЕППП)

Навчальна дисципліна «Етика та професійна поведінка правоохоронця» (ЕППП) є комплексною міждисциплінарною сферою знань, що поєднує елементи етики, психології, соціології, правознавства та управління. Її основне призначення – формування у здобувачів вищої освіти системи знань, умінь та компетентностей щодо морально-етичних аспектів правоохоронної діяльності.

ЕППП не є ізольованою дисципліною, а *органічно інтегрована* в систему професійної підготовки правоохоронців:

На освітньому рівні «Бакалавр» студенти отримують базові знання з теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, кримінального права та процесу, ЕППП, що створює фундамент для розуміння правових аспектів професійної етики.

На освітньому рівні «Магістр» дисципліни (Етичні стандарти правоохоронної діяльності, Дисциплінарно-статусні відносини в діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності) поглиблюють та розширюють професійну підготовку, фокусуючись на моральних та етичних аспектах правоохоронної діяльності, розвитку лідерських якостей та професійної культури.

В системі підвищення кваліфікації професійна етика забезпечує актуалізацію знань відповідно до нових етичних викликів та змін у законодавстві.

Об'єкт дисципліни ЕППП – моральні та етичні аспекти професійної діяльності правоохоронців як особливої соціально-професійної групи.

Предмет дисципліни ЕППП – система моральних цінностей, принципів, норм і правил професійної поведінки, що регулюють діяльність правоохоронців та визначають їх взаємовідносини з іншими суб'єктами соціальної взаємодії.

Основні завдання дисципліни ЕППП:

– *Теоретико-пізнавальні завдання:* ознайомлення з історією розвитку деонтологічних знань та професійної етики правоохоронців; вивчення базових етичних категорій та принципів професійної етики; аналіз нормативно-правової бази, що регулює етичні аспекти правоохоронної діяльності.

– *Практично-прикладні завдання:* формування навичок етичної поведінки в професійних ситуаціях; розвиток здатності до морально-етичної оцінки професійних ситуацій та прийняття етично обґрунтованих рішень;

формування навичок ефективної комунікації з різними категоріями громадян з дотриманням етичних норм; розвиток здатності до розв'язання етичних конфліктів та дилем у професійній діяльності.

– *Виховні завдання*: формування високих морально-етичних якостей майбутніх правоохоронців; розвиток професійної свідомості та самосвідомості; формування внутрішньої мотивації до дотримання етичних стандартів професійної діяльності; виховання відповідальності за власні дії та їх наслідки.

Дисципліна ЕППП має *комплексну структуру*, що включає декілька логічно пов'язаних змістових частин:

Ч. 1. Теоретичні основи професійної етики правоохоронців: деонтологія як наука про належну поведінку: історія та сучасність; професійна етика правоохоронців як система знань: структура, функції, принципи; співвідношення моралі, права та етики в правоохоронній діяльності; етичні кодекси правоохоронних органів: історія формування та сучасний стан.

Ч. 2. Нормативно-ціннісна основа професійної етики правоохоронців: система професійних цінностей правоохоронців; моральні принципи правоохоронної діяльності; професійні етичні норми та правила поведінки правоохоронців; міжнародні стандарти етичної поведінки правоохоронців.

Ч. 3. Професійно-етичні якості правоохоронців: честь і гідність як професійно-моральні якості правоохоронця; справедливість і об'єктивність у правоохоронній діяльності; професійна відповідальність правоохоронця; культура спілкування та мовленнєвий етикет правоохоронця.

Ч. 4. Практичні аспекти етичної поведінки правоохоронців: етика службових відносин: відносини з керівництвом, колегами, підлеглими; етика взаємодії правоохоронців з громадянами; етичні аспекти застосування спеціальних засобів та фізичної сили; етичні аспекти взаємодії із засобами масової інформації.

Ч. 5. Етичні проблеми та дилеми у правоохоронній діяльності: морально-психологічні аспекти корупції та способи її попередження; етичні дилеми в правоохоронній діяльності та шляхи їх розв'язання; професійна деформація правоохоронців: причини, прояви, профілактика; етичні аспекти використання інформаційних технологій у правоохоронній діяльності.

4. Основні методологічні підходи до вивчення ЕППП

Методологія вивчення дисципліни «Етика та професійна поведінка правоохоронця» є комплексною та багаторівневою. Вона включає філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, а також ряд методологічних підходів, що забезпечують всебічне розуміння етичних аспектів правоохоронної діяльності.

Філософські методологічні підходи:

– *Аксіологічний підхід* – базується на вивченні цінностей як основи етичної поведінки. В межах ЕППП цей підхід дозволяє: визначити систему професійних цінностей правоохоронців; дослідити ієрархію цінностей у

професійній правоохоронній діяльності; проаналізувати ціннісні конфлікти та способи їх вирішення.

– *Деонтологічний підхід* – зосереджений на вивченні обов'язку та належної поведінки. У контексті ЕППП цей підхід передбачає: аналіз системи професійних обов'язків правоохоронців; дослідження співвідношення професійного, морального та правового обов'язків; вивчення механізмів мотивації належної поведінки.

– *Герменевтичний підхід* – орієнтований на інтерпретацію та розуміння етичних норм. У рамках ЕППП цей підхід дозволяє: інтерпретувати нормативні приписи етичних кодексів; аналізувати контекстуальні фактори етичної поведінки; виявляти імпліцитні (неявні) моральні норми професійної спільноти.

Загальнонаукові методологічні підходи:

– *Системний підхід* – розглядає професійну етику як цілісну систему взаємопов'язаних елементів. У контексті ЕППП цей підхід передбачає: вивчення структурних компонентів професійної етики (принципи, норми, цінності); аналіз взаємозв'язків між різними етичними вимогами; дослідження професійної етики як підсистеми загальної системи моралі.

– *Історичний підхід* – орієнтований на вивчення еволюції етичних норм. У рамках ЕППП цей підхід дозволяє: простежити генезу професійної етики правоохоронців; виявити тенденції розвитку етичних стандартів; прогнозувати подальші зміни у сфері професійної етики.

– *Компаративний підхід* – базується на порівнянні різних етичних систем. У контексті ЕППП цей підхід передбачає: порівняння етичних стандартів різних правоохоронних органів; аналіз міжнародного досвіду регулювання етичної поведінки правоохоронців; виявлення культурних особливостей професійної етики.

Спеціальні методологічні підходи:

– *Ситуаційний підхід* – зосереджений на аналізі конкретних етичних ситуацій. У рамках ЕППП цей підхід дозволяє: розглядати етичні дилеми в контексті реальних професійних ситуацій; аналізувати фактори, що впливають на прийняття етичних рішень; розвивати навички етичної поведінки в складних ситуаціях.

– *Компетентнісний підхід* – орієнтований на формування етичних компетентностей. У контексті ЕППП цей підхід передбачає: визначення ключових етичних компетентностей правоохоронців; розробку методів оцінювання рівня сформованості етичних компетентностей; впровадження технологій розвитку етичних компетентностей.

– *Інтегративний підхід* – передбачає поєднання різних аспектів професійної підготовки. У рамках ЕППП цей підхід дозволяє: інтегрувати етичні аспекти у вивчення спеціальних дисциплін; поєднувати теоретичну підготовку з практичним формуванням етичних навичок; забезпечувати єдність морального, правового та професійного виховання.

Методологія ЕППП включає різноманітні методи дослідження та навчання:

1. *Теоретичні методи*: аналіз нормативно-правових документів та етичних кодексів; узагальнення практичного досвіду правоохоронної діяльності; моделювання етичних ситуацій та способів їх вирішення.

2. *Емпіричні методи*: спостереження за професійною поведінкою правоохоронців; опитування (анкетування, інтерв'ювання) з етичних проблем; тестування рівня сформованості етичних компетентностей; експеримент для перевірки ефективності методів етичного виховання.

3. *Інтерактивні методи навчання*: ділові та рольові ігри, що моделюють етичні ситуації; кейс-метод для аналізу конкретних етичних проблем; тренінги етичної поведінки та прийняття етичних рішень; дискусії та дебати з проблемних етичних питань.

4. *Методи оцінювання*: самооцінка етичної поведінки; експертна оцінка етичних компетентностей; тестування знань етичних норм та принципів; розв'язання ситуаційних задач етичного змісту.

5. *Принципи, норми та категорії професійної етики правоохоронців*

Професійна етика правоохоронців є складною системою, що включає принципи, норми та категорії, які визначають моральні основи професійної діяльності та регулюють поведінку представників правоохоронних органів у різних ситуаціях.

Принципи професійної етики – це фундаментальні ідеї та ціннісні орієнтири, що визначають загальну спрямованість та характер професійної діяльності правоохоронців. Вони виступають відправною точкою для формування конкретних норм та правил поведінки.

1. *Загальноетичні принципи*:

– *Принцип гуманізму* – визнання найвищої цінності людини, її прав та свобод. У професійній діяльності правоохоронців цей принцип проявляється через повагу до людської гідності, прагнення мінімізувати страждання при застосуванні примусових заходів, врахування особистих обставин правопорушників.

– *Принцип справедливості* – передбачає неупереджене ставлення до всіх громадян, відповідність покарання тяжкості проступку, рівність усіх перед законом. Для правоохоронців цей принцип означає відсутність дискримінації за будь-якими ознаками, об'єктивність у службовій діяльності.

– *Принцип відповідальності* – полягає в усвідомленні наслідків своїх дій та рішень, готовності відповідати за них. Для правоохоронців цей принцип особливо важливий, оскільки їхні рішення можуть суттєво впливати на долю людей.

2. *Спеціальні принципи професійної етики правоохоронців*:

– *Принцип верховенства права* – передбачає, що права та свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності правоохоронних органів. Цей принцип є основоположним для всієї правоохоронної системи.

– *Принцип законності* – вимагає суворого дотримання законів та інших нормативно-правових актів у професійній діяльності. Правоохоронці повинні

діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України.

– *Принцип толерантності* – передбачає терпиме ставлення до різних світоглядних, релігійних, культурних особливостей громадян. Правоохоронець повинен поважати різноманіття суспільства та уникати упередженого ставлення до окремих груп населення.

– *Принцип політичної нейтральності* – вимагає незалежності професійної діяльності від політичного впливу та партійних інтересів. Правоохоронці повинні забезпечувати захист прав і свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності.

– *Принцип прозорості та підзвітності* – полягає у відкритості діяльності правоохоронних органів для громадського контролю та готовності звітувати перед суспільством про свою роботу.

– *Принцип конфіденційності* – вимагає збереження професійної таємниці та нерозголошення інформації, що може завдати шкоди учасникам кримінального провадження або перешкодити розслідуванню.

Норми професійної етики – це конкретні правила поведінки, що регулюють професійну діяльність правоохоронців у різних ситуаціях. Вони є практичним втіленням етичних принципів.

1. *Норми, що регулюють ставлення до професійного обов'язку*: сумлінне виконання службових обов'язків; постійне підвищення професійного рівня; дотримання присяги та вірність службовому обов'язку; утримання від дій, що можуть дискредитувати правоохоронні органи.

2. *Норми, що регулюють взаємовідносини з громадянами*: ввічливе та коректне спілкування з громадянами; надання допомоги особам, які її потребують; повага до прав та законних інтересів громадян; неприпустимість грубості, зневажливого ставлення до громадян; об'єктивний розгляд звернень громадян.

3. *Норми, що регулюють службові взаємовідносини*: субординація та повага до керівництва; колегіальність та взаємодопомога серед співробітників; культура спілкування в службовому колективі; неприпустимість зловживання службовим становищем; дотримання правил службового етикету.

4. *Норми, що регулюють позаслужбову поведінку*: гідна поведінка в побуті та громадських місцях; утримання від дій, що можуть негативно вплинути на репутацію правоохоронних органів; уникнення конфлікту інтересів; відповідальне ставлення до використання службової інформації.

Категорії професійної етики – це основні поняття, що відображають ключові моральні цінності та орієнтири професійної діяльності правоохоронців.

1. *Фундаментальні етичні категорії*:

– *Добро і зло* – базові категорії, через які оцінюється моральна сутність дій правоохоронця. Професійна діяльність повинна бути спрямована на утвердження добра та протидію злу.

– *Обов'язок і відповідальність* – категорії, що відображають усвідомлення правоохоронцем необхідності виконання професійних функцій та готовність відповідати за наслідки своїх дій.

– *Справедливість і гуманність* – категорії, що визначають моральну оцінку професійних рішень правоохоронця з точки зору їх відповідності принципам рівності перед законом та людяності.

2. Специфічні професійні категорії:

– *Професійна честь* – категорія, що відображає репутацію правоохоронця та правоохоронних органів у суспільстві, повагу до професії та її представників.

– *Професійна гідність* – категорія, що характеризує самоповагу правоохоронця як представника державної влади, усвідомлення цінності своєї професії.

– *Професійний обов'язок* – категорія, що відображає моральну необхідність виконання функцій із захисту закону та правопорядку.

– *Професійна культура* – інтегративна категорія, що відображає рівень професійного розвитку правоохоронця, його відповідність високим стандартам професії.

3. Категорії професійної взаємодії:

– *Авторитет* – категорія, що відображає ступінь поваги та довіри до правоохоронця з боку суспільства та колег.

– *Довіра* – категорія, що характеризує впевненість громадян у чесності, об'єктивності та справедливості діяльності правоохоронних органів.

– *Конфіденційність* – категорія, що відображає моральний обов'язок зберегти професійну таємницю та не розголошувати інформацію, отриману при виконанні службових обов'язків.

6. Етичний кодекс як нормативна основа професійної поведінки

Етичний кодекс є одним із ключових інструментів регулювання професійної поведінки правоохоронців. Він являє собою систематизований збірник моральних норм та принципів, які визначають стандарти належної поведінки представників правоохоронних органів.

Етичний кодекс правоохоронця – це офіційний документ, що містить систему моральних норм, принципів та правил поведінки, яких повинні дотримуватися співробітники правоохоронних органів під час виконання професійних обов'язків та в позаслужбовий час.

Основні функції етичного кодексу:

– *Регулятивна функція* – встановлення єдиних стандартів поведінки правоохоронців у типових службових ситуаціях;

– *Превентивна функція* – запобігання неетичним вчинкам та порушенням професійної етики;

– *Виховна функція* – формування професійної моральної свідомості та культури правоохоронців;

– *Інтегративна функція* – забезпечення єдності та згуртованості професійної спільноти на основі спільних моральних цінностей;

– *Репутаційна функція* – підтримання позитивного іміджу правоохоронних органів у суспільстві;

– *Орієнтаційна функція* – надання моральних орієнтирів для прийняття рішень у складних етичних ситуаціях.

Міжнародна спільнота розробила ряд документів, що встановлюють етичні стандарти для правоохоронних органів:

1. *Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку* (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року): встановлює, що правоохоронці повинні поважати та захищати людську гідність, підтримувати та захищати права людини; забороняє катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання; вимагає забезпечення повного захисту здоров'я затриманих осіб; забороняє корупцію та зобов'язує протидіяти їй; вимагає поваги до закону та даного Кодексу.

2. *Європейський кодекс поліцейської етики* (прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року): визначає основні цілі поліції в демократичному суспільстві; встановлює принципи верховенства права як основи діяльності поліції; регламентує взаємовідносини поліції та системи кримінальної юстиції; визначає стандарти організаційних структур поліції; встановлює керівні принципи поліцейських дій та втручання; регламентує відповідальність та контроль над поліцією.

3. *Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку* (прийняті VIII Конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року): встановлюють, що застосування сили має бути винятковим заходом; вимагають дотримання принципу пропорційності при застосуванні сили; регламентують процедури звітності про застосування сили; визначають правила застосування вогнепальної зброї як крайнього заходу.

В Україні діє система етичних кодексів для різних правоохоронних органів:

1. *Правила етичної поведінки поліцейських* (затверджені наказом МВС України від 09.11.2016 № 1179): визначають, що поліцейський повинен неухильно дотримуватись положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів; встановлюють принцип політичної нейтральності поліції; зобов'язують поліцейських поважати права та свободи людини; регламентують взаємодію поліцейських з населенням на засадах партнерства; встановлюють стандарти комунікації поліцейських із громадянами.

2. *Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів* (затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017): визначає стандарти професійної етики та поведінки прокурорів; встановлює вимоги щодо доброчесності, професіоналізму та неупередженості прокурорів; регламентує поведінку прокурорів у відносинах з колегами, представниками інших органів та громадянами; визначає особливості позаслужбової поведінки прокурорів.

3. *Кодекс професійної етики судді* (затверджений XI з'їздом суддів України 22.02.2013): визначає моральні принципи та правила поведінки судді; встановлює стандарти незалежності, неупередженості та чесності суддів; регламентує поведінку судді під час здійснення правосуддя та поза службою; визначає правила взаємодії судді з учасниками судового процесу та представниками засобів масової інформації.

Типовий етичний кодекс правоохоронця включає такі *структурні компоненти*:

1. *Преамбула* – містить обґрунтування необхідності етичного кодексу, його мету та призначення.

2. *Загальні положення* – визначають сферу дії кодексу, його правову основу, принципи та цінності, на яких він базується.

3. *Основні вимоги до поведінки правоохоронця* – встановлюють загальні правила поведінки під час виконання службових обов'язків.

4. *Правила поведінки в конкретних ситуаціях* – регламентують дії правоохоронця в типових професійних ситуаціях (застосування сили, спілкування з громадянами, взаємодія з колегами тощо).

5. *Відповідальність за порушення кодексу* – визначають механізми контролю за дотриманням етичних норм та санкції за їх порушення.

6. *Заключні положення* – встановлюють порядок прийняття, внесення змін та тлумачення кодексу.

Ефективність етичного кодексу залежить від наявності дієвих механізмів забезпечення його дотримання:

1. *Внутрішні механізми контролю*:

– *Керівництво підрозділів* – здійснює безпосередній контроль за дотриманням етичних норм підлеглими;

– *Підрозділи внутрішньої безпеки* – розслідують випадки порушення етичних норм;

– *Дисциплінарні комісії* – розглядають справи про дисциплінарні проступки, пов'язані з порушенням етичного кодексу;

– *Етичні комітети* – надають роз'яснення щодо застосування етичних норм та розглядають складні етичні ситуації.

2. *Зовнішні механізми контролю*:

– *Громадський контроль* – здійснюється громадськими організаціями та активістами;

– *Парламентський контроль* – реалізується через діяльність профільних комітетів Верховної Ради України;

– *Судовий контроль* – забезпечується через можливість оскарження неетичних дій правоохоронців у судовому порядку;

– *Міжнародний контроль* – здійснюється міжнародними організаціями, що моніторять дотримання прав людини.

3. *Механізми стимулювання етичної поведінки*:

– *Моральне заохочення* – відзначення правоохоронців, які демонструють високі етичні стандарти;

– *Матеріальне стимулювання* – урахування дотримання етичного кодексу при визначенні розміру премій та інших виплат;

– *Кар'єрне зростання* – врахування етичних якостей при просуванні по службі.

4. Освітні механізми:

– *Професійна підготовка* – включення вивчення етичного кодексу до програм підготовки та підвищення кваліфікації правоохоронців;

– *Тренінги з етики* – проведення спеціалізованих тренінгів з розв'язання етичних дилем;

– *Наставництво* – передача етичних цінностей та досвіду від досвідчених співробітників молодим фахівцям;

– *Самоосвіта* – заохочення правоохоронців до саморозвитку в сфері професійної етики.

Етичний кодекс, як нормативна основа професійної поведінки, має відповідати певним вимогам:

– *Реалістичність* – норми кодексу повинні бути практично здійсненними в реальних умовах правоохоронної діяльності;

– *Конкретність* – формулювання норм має бути чітким, без двозначностей та абстрактних декларацій;

– *Актуальність* – кодекс повинен враховувати сучасні етичні виклики, пов'язані з технологічним розвитком та соціальними змінами;

– *Системність* – норми кодексу мають утворювати цілісну систему без внутрішніх суперечностей;

– *Відповідність правовим нормам* – етичний кодекс не повинен суперечити законодавству, а має доповнювати його.

Таким чином, етичний кодекс є не просто формальним документом, а важливим інструментом формування корпоративної культури правоохоронних органів, підвищення рівня професіоналізму їх співробітників та зміцнення довіри суспільства до правоохоронної системи.

7. Професійні моральні якості (*чесність, об'єктивність, відповідальність*)

Професійні моральні якості є необхідними елементами особистості правоохоронця, що забезпечують належне виконання ним професійних обов'язків відповідно до етичних стандартів. Серед численних моральних якостей, якими має володіти правоохоронець, особливе значення мають чесність, об'єктивність та відповідальність.

Сутність чесності полягає у відданості істині, правдивості, принциповості, відсутності обману та фальші у професійній діяльності та особистому житті. Для правоохоронця чесність означає:

– *Правдивість у професійній діяльності* – відображення в документах, доповідях та звітах реального стану справ, без викривлення фактів;

– *Непідкупність* – стійкість перед спокусами матеріальної вигоди та іншими формами корупції;

– *Вірність присязі та службовому обов'язку* – дотримання взятих на себе зобов'язань щодо захисту правопорядку та законності;

– *Чесність у відносинах з колегами та громадянами* – відмова від обману, інтриг та маніпуляцій у професійних та особистих стосунках.

Значення чесності для правоохоронної діяльності:

– *Довіра суспільства* – чесність правоохоронців є основою суспільної довіри до правоохоронної системи;

– *Ефективність правосуддя* – чесне збирання та представлення доказів забезпечує справедливе правосуддя;

– *Авторитет правоохоронних органів* – чесність як професійна якість підвищує престиж правоохоронної професії;

– *Психологічне благополуччя* – чесна професійна діяльність сприяє внутрішній гармонії та самоповазі правоохоронця.

Шляхи розвитку чесності:

– *Виховання* – формування чесності як особистісної якості починається в ранньому віці в процесі сімейного виховання;

– *Професійна соціалізація* – засвоєння професійних цінностей та стандартів поведінки, що включають чесність як необхідну якість;

– *Самовдосконалення* – постійна робота над собою, розвиток моральної самосвідомості та критичне самооцінювання;

– *Освіта* – вивчення етичних принципів та їх практичне застосування в професійних ситуаціях.

Сутність об'єктивності полягає у здатності неупереджено сприймати та оцінювати факти і події, не дозволяючи особистим симпатіям, антипатіям, упередженням або інтересам впливати на професійні судження та дії. Для правоохоронця об'єктивність означає:

– *Неупередженість у розслідуванні* – збирання та аналіз усіх доказів, незалежно від того, підтверджують вони попередні версії чи спростовують їх;

– *Рівне ставлення до всіх громадян* – відсутність дискримінації за будь-якими ознаками (раса, стать, релігія, соціальний статус тощо);

– *Здатність до критичного мислення* – вміння ставити під сумнів власні припущення та гіпотези, перевіряти їх фактами;

– *Уникнення конфлікту інтересів* – здатність розпізнавати ситуації, коли особисті інтереси можуть вплинути на професійні рішення, та вживати заходів для їх усунення.

Значення об'єктивності для правоохоронної діяльності:

– *Справедливість правосуддя* – об'єктивне розслідування забезпечує притягнення до відповідальності винних осіб та захист невинуватих;

– *Запобігання судовим помилкам* – об'єктивний аналіз доказів зменшує ризик помилкового звинувачення;

– *Підвищення ефективності розслідування* – об'єктивний підхід дозволяє розглядати різні версії та обирати найбільш обґрунтовані;

– *Зміцнення верховенства права* – об'єктивність правоохоронців сприяє утвердженню принципу рівності всіх перед законом.

Шляхи розвитку об'єктивності:

– *Рефлексія* – постійний самоаналіз власних упереджень та стереотипів;
– *Робота в командах* – обговорення справ з колегами для отримання різних точок зору;

– *Психологічні тренінги* – розвиток здатності розпізнавати та контролювати власні упередження;

– *Професійні стандарти* – впровадження процедур, що забезпечують об'єктивність розслідування (перехресний контроль, ротація слідчих тощо).

Сутність відповідальності полягає у готовності та здатності усвідомлювати наслідки своїх дій, приймати обґрунтовані рішення та відповідати за їх результати. Для правоохоронця відповідальність означає:

– *Усвідомлення суспільної значущості своєї професії* – розуміння впливу своїх дій на життя громадян та суспільство в цілому;

– *Сумлінне виконання службових обов'язків* – високий рівень самодисципліни та професійної старанності;

– *Готовність відповідати за свої дії та рішення* – визнання власних помилок та прийняття їх наслідків;

– *Ініціативність у запобіганні правопорушенням* – активна позиція щодо виявлення та усунення умов, що сприяють злочинності.

Значення відповідальності для правоохоронної діяльності:

– *Безпека суспільства* – відповідальне ставлення до службових обов'язків забезпечує належний рівень правопорядку;

– *Якість правоохоронної діяльності* – відповідальність стимулює професійне зростання та розвиток;

– *Профілактика зловживань* – відповідальні правоохоронці менш схильні до перевищення повноважень;

– *Довіра громадян* – відповідальна поведінка правоохоронців сприяє формуванню позитивного іміджу правоохоронних органів.

Шляхи розвитку відповідальності:

– *Виховання* – формування відповідальності як особистісної якості в процесі виховання;

– *Освіта* – вивчення правових та етичних норм, що регулюють професійну діяльність;

– *Професійна практика* – набуття досвіду прийняття рішень та оцінки їх наслідків;

– *Зворотній зв'язок* – аналіз результатів своєї діяльності та врахування конструктивної критики.

Чесність, об'єктивність та відповідальність не існують ізольовано одна від одної, а утворюють цілісну систему професійних моральних якостей правоохоронця:

– *Чесність як основа об'єктивності* – без чесного ставлення до фактів неможлива об'єктивна оцінка ситуації;

– *Об'єктивність як умова відповідальності* – відповідальні рішення можуть бути прийняті лише на основі об'єктивного аналізу обставин;

– *Відповідальність як гарант чесності* – відповідальне ставлення до професійного обов'язку мотивує до чесної поведінки.

Ці професійні моральні якості формуються в процесі професійної підготовки та практичної діяльності правоохоронців, постійно розвиваються та вдосконалюються. Їх наявність є необхідною умовою ефективної правоохоронної діяльності, що відповідає етичним стандартам та суспільним очікуванням.

8. Особливості прийняття етичних рішень у ситуаціях морального вибору

Прийняття етичних рішень є одним із найскладніших аспектів професійної діяльності правоохоронців. Щодня вони стикаються з ситуаціями, що вимагають вибору оптимального варіанту дій з урахуванням не лише правових, але й моральних норм.

Моральний вибір – це акт самовизначення особистості щодо соціально значущих варіантів поведінки в ситуації конфлікту цінностей, принципів або норм. Для правоохоронця моральний вибір має певні особливості:

– *Публічний характер* – рішення правоохоронця приймаються не у приватній сфері, а в контексті виконання публічних функцій, що підвищує рівень відповідальності;

– *Правова регламентація* – на відміну від морального вибору звичайної людини, вибір правоохоронця обмежений рамками законодавства та службових інструкцій;

– *Часові обмеження* – часто рішення необхідно приймати в умовах дефіциту часу, що ускладнює етичний аналіз ситуації;

– *Потенційно високі ризики* – неправильний вибір може мати серйозні наслідки для правопорядку, безпеки громадян та самого правоохоронця.

Типи ситуацій морального вибору в правоохоронній діяльності:

1. *Конфлікт між різними правовими нормами* – ситуації, коли різні правові норми вимагають різних дій (наприклад, конфлікт між необхідністю дотримання процесуальних термінів та забезпеченням повноти розслідування).

2. *Конфлікт між правовими та моральними нормами* – ситуації, коли формальне дотримання закону може призвести до несправедливості або порушення моральних принципів.

3. *Конфлікт між різними моральними принципами* – ситуації, коли різні моральні принципи вказують на різні шляхи вирішення проблеми (наприклад, конфлікт між повагою до приватності та необхідністю забезпечення громадської безпеки).

4. *Конфлікт між професійним обов'язком та особистими інтересами* – ситуації, коли особисті інтереси, симпатії або антипатії суперечать професійному обов'язку.

5. *Конфлікт пріоритетів* – ситуації, коли необхідно вибирати між кількома важливими завданнями при обмежених ресурсах.

Алгоритм прийняття етичних рішень у ситуаціях морального вибору:

1. *Аналіз ситуації*: виявлення всіх обставин, що мають значення для прийняття рішення; визначення етичної проблеми або дилеми; виявлення всіх сторін, чий інтереси можуть бути зачеплені.

2. *Визначення можливих варіантів дій*: розгляд усіх можливих варіантів вирішення ситуації; аналіз можливих наслідків кожного варіанту для всіх зацікавлених сторін.

3. *Оцінка варіантів з точки зору етичних принципів*: відповідність варіантів основним етичним принципам (справедливість, повага до гідності особи, чесність, недискримінація); відповідність професійному етичному кодексу; відповідність нормам закону.

4. *Прийняття рішення*: вибір варіанту, що найбільше відповідає етичним принципам та правовим нормам; обґрунтування прийнятого рішення.

5. *Реалізація рішення та оцінка результатів*: впровадження обраного варіанту дій; моніторинг наслідків прийнятого рішення; аналіз отриманого досвіду для використання в майбутніх ситуаціях.

Етичні орієнтири при прийнятті рішень:

1. *Деонтологічний підхід* – орієнтація на відповідність дій моральному обов'язку та універсальним етичним принципам незалежно від наслідків. Згідно з цим підходом, правоохоронець повинен діяти відповідно до моральних принципів (чесність, справедливість, повага до гідності особи), навіть якщо це не приносить негайної користі.

2. *Консеквенціалістський (утилітарний) підхід* – орієнтація на наслідки дій, прагнення до максимізації загального блага. Цей підхід вимагає вибору дій, що принесуть найбільше користі та найменше шкоди для всіх зацікавлених сторін.

3. *Підхід справедливості* – орієнтація на справедливий розподіл благ і тягарів, рівне ставлення до рівних випадків. Цей підхід передбачає забезпечення процедурної справедливості та дотримання прав усіх учасників ситуації.

4. *Підхід турботи* – орієнтація на підтримку та захист найуразливіших членів суспільства, урахування особливих потреб та обставин кожної людини.

Фактори, що впливають на прийняття етичних рішень правоохоронцями:

1. *Індивідуальні фактори*:

– *Особисті моральні цінності та переконання* – індивідуальна система цінностей, сформована в процесі виховання та соціалізації;

– *Рівень морального розвитку* – здатність до морального мислення, аналізу етичних проблем та прийняття етично обґрунтованих рішень;

– *Професійний досвід* – набуті в процесі служби знання, навички та практичний досвід вирішення етичних проблем;

– *Емоційний стан* – вплив стресу, втоми, емоційного вигорання на якість етичних рішень.

2. *Організаційні фактори*:

– *Корпоративна культура* – неформальні норми та цінності, що існують у колективі;

– *Етичне лідерство* – вплив керівників на етичну поведінку підлеглих через власний приклад та створення відповідної атмосфери;

– *Система винагород та покарань* – вплив стимулів та санкцій на мотивацію етичної поведінки;

– *Тиск з боку колег* – вплив групових норм та очікувань на індивідуальні рішення.

3. *Ситуаційні фактори:*

– *Часовий тиск* – необхідність швидкого прийняття рішень без можливості детального аналізу;

– *Складність ситуації* – наявність багатьох змінних, що впливають на рішення;

– *Невизначеність* – відсутність повної інформації про обставини та можливі наслідки;

– *Присутність інших осіб* – вплив свідків на процес прийняття рішень.

Розвиток здатності до прийняття етичних рішень:

1. *Етична освіта* – вивчення етичних теорій, принципів та кодексів, розвиток навичок етичного аналізу ситуацій.

2. *Тренінги з етичного прийняття рішень* – практичні заняття з аналізу етичних дилем та вирішення конкретних кейсів.

3. *Етичні дискусії* – обговорення етичних проблем з колегами, обмін досвідом та перспективами.

4. *Рефлексивна практика* – аналіз власних рішень, виявлення помилок та шляхів їх уникнення в майбутньому.

5. *Ментальні репетиції* – прогнозування можливих етичних дилем та підготовка до них.

6. *Супервізія* – професійна підтримка з боку більш досвідчених колег у вирішенні складних етичних проблем.

Здатність приймати етичні рішення в ситуаціях морального вибору є критично важливою компетентністю правоохоронця, яка забезпечує баланс між дотриманням закону та відповідністю вищим моральним стандартам. Розвиток цієї здатності є безперервним процесом, що вимагає як теоретичної підготовки, так і практичного досвіду.

9. *Види етичних конфліктів та механізми їх подолання*

Етичні конфлікти є невід'ємною частиною правоохоронної діяльності, оскільки правоохоронці часто стикаються з ситуаціями, де існують протиріччя між різними моральними принципами, цінностями або нормами. Розуміння природи цих конфліктів та володіння механізмами їх подолання є важливими елементами професійної компетентності правоохоронця.

Етичний конфлікт – це ситуація морального вибору, в якій виникає протиріччя між різними етичними вимогами, цінностями, принципами або нормами, що не можуть бути одночасно реалізовані або задоволені в повній мірі.

Етичні конфлікти в правоохоронній діяльності мають певні *особливості*:

– *Професійний контекст* – конфлікти виникають у процесі виконання професійних обов'язків і часто пов'язані з використанням владних повноважень;

– *Правова регламентація* – етичні конфлікти в правоохоронній діяльності часто пов'язані з тлумаченням та застосуванням правових норм;

– *Високі ставки* – наслідки етичних конфліктів можуть бути значущими для правопорядку, прав громадян та авторитету правоохоронних органів;

– *Публічний характер* – багато етичних конфліктів у правоохоронній діяльності стають предметом громадського обговорення та оцінки.

Види етичних конфліктів у правоохоронній діяльності:

1. *Внутрішньоособистісні етичні конфлікти* – конфлікти, що відбуваються у свідомості правоохоронця і пов'язані з протиріччями між різними етичними вимогами:

– *Конфлікт між професійним обов'язком та особистими моральними переконаннями* – ситуації, коли службові вимоги суперечать особистим моральним цінностям (наприклад, необхідність виконувати сумнівний з моральної точки зору наказ);

– *Конфлікт між різними аспектами професійного обов'язку* – ситуації, коли різні аспекти професійної ролі вимагають різних дій (наприклад, конфлікт між необхідністю розкриття злочину та повагою до прав підозрюваних);

– *Конфлікт між професійним обов'язком та особистими інтересами* – ситуації, коли особисті інтереси (кар'єрні, фінансові, емоційні) суперечать вимогам професійної етики.

2. *Міжособистісні етичні конфлікти* – конфлікти, що виникають у взаємодії правоохоронця з іншими суб'єктами:

– *Конфлікти з громадянами* – пов'язані з різним розумінням справедливості, законності, необхідності застосування певних заходів;

– *Конфлікти з колегами* – виникають через різні підходи до виконання професійних обов'язків, різне розуміння етичних вимог або при спостереженні неетичної поведінки колег;

– *Конфлікти з керівництвом* – пов'язані з різним тлумаченням етичних стандартів, виконанням сумнівних наказів, доповідями про порушення.

3. *Організаційні етичні конфлікти* – конфлікти, що виникають на рівні організації:

– *Конфлікт між формальними вимогами та реальною практикою* – ситуації, коли офіційно декларовані етичні стандарти розходяться з реальною практикою роботи;

– *Конфлікт між різними цілями організації* – ситуації, коли різні цілі правоохоронного органу (наприклад, розкриття злочинів та захист прав громадян) входять у протиріччя;

– *Конфлікт між інтересами організації та суспільства* – ситуації, коли корпоративні інтереси правоохоронного органу суперечать інтересам громадськості.

4. *Системні етичні конфлікти* – конфлікти, пов'язані з функціонуванням правоохоронної системи в цілому:

– *Конфлікт між різними підсистемами правоохоронної системи* – протиріччя в етичних вимогах та практиках різних правоохоронних органів;

– *Конфлікт між правоохоронною системою та іншими соціальними інститутами* – протиріччя в етичних стандартах правоохоронних органів та інших соціальних інститутів (ЗМІ, громадянське суспільство тощо);

– *Конфлікт між національними та міжнародними етичними стандартами* – протиріччя між національними традиціями правоохоронної діяльності та міжнародними етичними вимогами.

Механізми подолання етичних конфліктів:

1. *Превентивні механізми* – спрямовані на попередження виникнення етичних конфліктів:

– *Етична освіта та професійна підготовка* – формування у правоохоронців знань про етичні стандарти та вміння розпізнавати етичні проблеми;

– *Чіткі етичні кодекси та інструкції* – розробка деталізованих етичних кодексів, що дають орієнтири для вирішення типових етичних дилем;

– *Етичне лідерство* – демонстрація керівниками високих етичних стандартів та підтримка етичної поведінки підлеглих;

– *Прозорі процедури прийняття рішень* – впровадження чітких алгоритмів прийняття рішень, що зменшують вплив суб'єктивних факторів.

2. *Механізми вирішення внутрішньоособистісних етичних конфліктів:*

– *Етичний аналіз ситуації* – систематичне дослідження етичної проблеми з використанням різних етичних підходів;

– *Консультації з колегами та керівництвом* – обговорення етичної дилеми з досвідченими колегами для отримання додаткових перспектив;

– *Звернення до етичних комітетів* – використання спеціалізованих органів для отримання рекомендацій щодо вирішення складних етичних проблем;

– *Рефлексивна практика* – аналіз власних цінностей, мотивів та переконань для кращого розуміння внутрішнього конфлікту.

3. *Механізми вирішення міжособистісних етичних конфліктів:*

– *Діалог та переговори* – відкрите обговорення етичних розбіжностей з метою знаходження взаємоприйняттого рішення;

– *Медіація* – залучення третьої сторони для допомоги у вирішенні етичного конфлікту;

– *Апеляція до спільних цінностей* – пошук спільних етичних принципів як основи для вирішення конфлікту;

– *Механізми подання та розгляду скарг* – формальні процедури для розгляду етичних скарг та звинувачень.

4. *Механізми вирішення організаційних та системних етичних конфліктів:*

– *Організаційні зміни* – реформування структур, процесів та практик для усунення системних етичних проблем;

– *Інституціоналізація етичних практик* – створення підрозділів внутрішнього контролю, етичних комісій, уповноважених з етики для забезпечення дотримання етичних стандартів;

– *Розвиток культури доброчесності* – формування організаційної культури, що цінує високі етичні стандарти та заохочує повідомлення про етичні порушення;

– *Громадський контроль* – залучення представників громадськості до моніторингу діяльності правоохоронних органів та оцінки їх відповідності етичним стандартам.

5. *Принципи подолання етичних конфліктів у правоохоронній діяльності:*

– *Верховенство права* – рішення мають відповідати правовим нормам та принципам;

– *Повага до людської гідності* – урахування інтересів та прав усіх сторін конфлікту;

– *Прозорість* – відкритість процесу прийняття рішень та його обґрунтованість;

– *Неупередженість* – об'єктивний підхід до аналізу ситуації та аргументів усіх сторін;

– *Відповідальність* – готовність нести відповідальність за прийняті рішення та їхні наслідки.

Моделі прийняття етичних рішень у конфліктних ситуаціях:

1. *Трирівнева модель прийняття етичних рішень:*

– *Ідентифікація етичної проблеми* – розпізнавання етичного конфлікту та визначення його характеру;

– *Аналіз можливих рішень* – визначення альтернативних варіантів дій та їх етична оцінка;

– *Прийняття та реалізація рішення* – вибір найбільш етичного рішення та його втілення.

2. *Модель "етичного компасу":*

– *Аналіз правових вимог* – перевірка відповідності можливих рішень законодавству;

– *Оцінка професійних стандартів* – аналіз відповідності рішень професійним етичним кодексам;

– *Застосування моральних принципів* – оцінка рішень з точки зору загальних моральних принципів;

– *Особистісна рефлексія* – аналіз відповідності рішень особистим моральним переконанням.

3. *Утилітарна модель:*

– *Визначення усіх можливих варіантів дій;*

– *Прогнозування наслідків кожного варіанту для всіх зацікавлених сторін;*

– *Оцінка загального балансу позитивних і негативних наслідків;*

– *Вибір варіанту з найбільшими позитивними та найменшими негативними наслідками.*

Ефективність вирішення етичних конфліктів залежить від комплексного застосування різних механізмів та моделей відповідно до конкретної ситуації. Важливо розвивати у правоохоронців здатність до етичної рефлексії, критичного мислення та морального обґрунтування рішень.

Здатність конструктивно вирішувати етичні конфлікти є важливим показником професіоналізму правоохоронця та запорукою підтримання суспільної довіри до правоохоронних органів. Належна підготовка у сфері професійної етики забезпечує правоохоронців необхідними інструментами для подолання таких конфліктів.